

Adrian Dohotaru, autorul cărții recenzate, este activist civic și de mediu, deopotrivă om de stânga și ecologist, deputat independent în Parlamentul României. Cartea este rezultatul susținerii unei teze de doctorat, sub îndrumarea profesorului Lucian Năstasă-Kovacs, începută ca urmare a angajamentelor sociale ale autorului, scopul declarat al lucrării fiind recuperarea ideilor de stânga autohtone „pentru a fundamenta curente și politici mai egalitare în spațiul românesc, dominat ideologic de curente neolibérale și neoconservatoare” (p. 13). Dohotaru consideră că ideile de stânga sunt asociate în România, în mod deliberat, comunismului sovietic și Partidului Social Democrat (cu referire la partidul actual), iar menirea cărții de față este trasarea rădăcinilor democratice ale socialismului românesc. Potrivit autorului, cartea se adresează nu doar unui public academic, ci și celor ce se revendică de la idei și moșteniri de stânga. Se remarcă încrederea lui Adi Dohotaru în posibilitatea unei istorii sau expuneri obiective, acesta propunându-și emiterea de judecăți de valoare „în stil indirect”, lăsând „eroii și faptele să vorbească și nu pe mine într-un discurs avocățesc ori judecătoresc, așa cum e tentată istoriografia autohtonă”. După părerea noastră, prin maniera aceasta de fixare a scopurilor narațiunii sale, autorul nu face decât să se iluzioneze în credința că există o istorie neutră, obiectivă, scoasă la iveală prin cât mai mica implicare a personalității istoricului în textul expus. Discursul avocățesc sau judecătoresc despre care vorbește Dohotaru este de fapt analiza sau concluziile cu care trebuie să se deprindă istoricul, un demers benefic pentru calitatea scriiturii istorice, de dorit, și care, din păcate, lipsește din multe studii și lucrări de la noi. Valoarea unui construct istoric este dat de calitatea argumentării sale directe, a raționamentelor folosite de autor. O repovestire a surselor nu reprezintă decât un demers nefinalizat, care nu a trecut poate nici de jumătatea drumului.

Lucrarea este organizată în trei părți, fiecare tratând probleme considerate de autor fundamentale pentru construirea unei viziuni cât mai complete asupra socialismului românesc.

În prima parte, intitulată *Orizont revoluționar, practică reformistă*, Adi Dohotaru prezintă ideile forță ale socialismului universal, însușite și de socialiștii români: lupta pentru votul universal, pentru reglementări privitoare la dreptul muncii, dreptul la grevă, igiena muncii, program de muncă de 8 ore, repausul duminical, interzicerea muncii copiilor sub 14 ani, legislație protectivă pentru cei de peste 14 ani. La care se adaugă și prezentarea atitudinii socialiștilor față de țărănime, antimilitarismul socialist, lupta femeilor pentru emancipare. În această primă parte Dohotaru pornește de la descrierea luptei socialiștilor români din secolul XIX pentru votul universal, considerând că „dintre toate mișcările politice, socialiștii au militat cel mai aprig pentru votul universal, care le-ar fi lărgit considerabil bazinul electoral, în comparație cu votul cenșitar practicat în România” (p. 38). Autorul face o descriere a sistemului electoral românesc la acea epocă, care îi privilegia pe moșierii, pe oamenii de afaceri, pe avocați sau pe universitari. În aceste condiții, în care muncitorii nu aveau drept de

vot, deoarece nu aveau avere, nu este de mirare de ce ideile socialiste au avut un slab impact în România.

La insuccesul socialiștilor se poate adăuga și strategia propagandistică rău aleasă, deoarece se adresa exclusiv muncitorilor urbanizați, o bază electorală mică și neinteresată de politică. La începutul Primului Război Mondial, maxim 10% din populația activă a țării, aproximativ 200000 de oameni, era reprezentată de muncitori. Merită subliniat că o caracteristică remarcabilă a ideologiei socialiste din acea perioadă a fost străduința pentru câștigarea drepturilor civile și politice a populației de origine evreiască din România, și aceasta tot o luptă fără succes, după cum se știe. Ca tactică politică, socialiștii români adoptaseră ca linie directoare programul de la Erfurt, al Partidului Socialist German, care promova lupta legalistă parlamentară, scopul imediat al socialiștilor fiind considerat îmbunătățirea vieții muncitorilor, iar nu revoluția, care oricum era inevitabilă mai devreme sau mai târziu. Potrivit lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, doleanțele socialiștilor erau votul universal, desființarea armatei permanente și înarmarea poporului, 8 ore de muncă pe zi, desființarea impozitelor indirecte pe îmbrăcăminte și hrană și în final socializarea mijloacelor de producție. Totul obținut pe cale parlamentară sau prin greve – „și iată marea revoluție făcută”, afirma autorul Neoiobăgiei.

Pentru muncitorime, principala armă civică sau a luptei de clasă, după cum se exprimau socialiștii, era greva. Cartea lui Adi Dohotaru consacră un scurt capitol acestei manifestări de protest. Potrivit publicistului de stânga Anton Bacalbașa, grevele erau menite să fie „mici hărțuieli în ajunul unui război de exterminare”, în care burghezia, învingătoare vremelnice este „condamnată de istorie să piară”. Astfel, încetarea colectivă a lucrului este un antrenament pentru viitoarea revoluție socială. În privința grevelor predomina însă tactica legalistă, determinată și de teama de represiune. Potrivit lui Keith Hitchins, considerat de Dohotaru „cel mai competent istoric străin al socialismului românesc” – o afirmație hazardată, după părerea noastră, dat fiind că acesta nu a scris studii speciale asupra socialismului – numărul grevelor a fost destul de mic la sfârșitul secolului XIX, dar s-a intensificat în secolul următor. Revendicările greviștilor au fost în primul rând economice: creșterea salariilor, scurtarea zilei de muncă, condiții de muncă mai bune, repaus duminical. Autorul consideră, preluând și aici concluziile lui Keith Hitchins că deși influența socialistă asupra sistemului de guvernare românesc a fost neînsemnată, socialiștii au presat puterea prin greve și articole de presă sau petiții pentru o mai largă democratizare a societății.

În privința atitudinii socialiștilor români față de țăranime, politica acestora este în general contradictorie, apreciază Dohotaru, din motivul că țăranii nu sunt văzuți ca subiecți ai emancipării în teoria marxistă, iar dorințele lor de a-și mări proprietatea erau considerate mic-burgheze, în ciuda tendințelor lui Gherea de a adapta marxismul la țările mai înapoiate. Adi Dohotaru consideră, totuși, că cea mai fezabilă soluție la sărăcia țăranimii este dată de socialiști, care propuneau exproprierea marilor proprietăți, dar prin arendarea către obștile satești și nu prin împroprietărire individuală. În această politică neadecvată față de țăranime se găsește, după părerea noastră, lipsa de

influență a socialiștilor la sate. Doctrina socialistă era concepută pentru muncitorii industriali, cei ce nu aveau proprietăți și nici nu aveau cum să le obțină, datorită salariilor mici. Țăranii, care aveau cât de puțin pământ, sau care sperau să-l obțină prin împrumuturi, nu puteau fi atrași la socialism, care propăvăduia colectivismul. Nu suntem de acord cu Adi Dohotaru care explică lipsa de influență a socialiștilor în mediile țărănești, în politica neabilă a stângii. Pur și simplu nici doctrina socialistă și nici cea comunistă, ulterioară, nu erau făcute pentru țărani, a căror mentalitate tradițională, religioasă era bazată pe modelul proprietății individuale. Atâta timp cât socialismul nega dreptul la proprietate, nu putea găsi susținere populară în mediile agrare. Sub acest aspect, Constantin Dobrogeanu – Gherea, inițial adept al colectivismului, își schimbă atitudinea față de chestiunea împrumuturilor țăranilor și în Neoiobăgia, lucrarea sa fundamentală, se pronunță pentru mica proprietate țărănească. În concluzie, spune autorul, alianța firavă dintre socialiști și țărănime a avut, preponderent, un rol cultural și publicistic, de reliefare a abuzurilor puterii.

În privința emancipării femeilor, atrage atenția Adi Dohotaru, istoriografia postdecembristă a neglijat rolul reformist al socialiștilor și socialistelor în această problemă. Socialiștii au fost cei mai fervenți susținători ai emancipării femeilor prin vot universal, nu doar prin articole de presă, ci și prin rezoluțiile partidului atât ale PSDMR, înființat în 1893, cât și în ale PSD-ului din 1910. Socialiștii cereau libertatea femeilor de a fi alese în funcții publice, libertatea acestora de a accede la orice profesie, cât și protecția angajatelor. Sub aspectul alegerii femeilor în funcții de conducere, socialiștii ofereau ei înșiși exemplul Ecaterinei Arbore, membră a Comitetului central al PSD, situație singulară în partidele din România. Principiul la muncă egală salariu egal, enunțat de un congres PSD, are o valoare importantă, într-o epocă în care femeile ocupau locuri de muncă în industriile cele mai prost plătite. În această privință, atrage atenția autorul, ideile de stânga au fost mai generoase decât cele provenite dinspre dreapta românească, mai tributară tradiționalismului. Celebrul Titu Maiorescu spunea, de altfel, că emanciparea politică a femeii este „precipitată și cam...nerealizabilă. Cum am putea, în adevăr, să încredințăm soarta popoarelor pe mâna unor ființe a căror capacitate craniană e cu 10 la sută mai mică”? Prilej pentru Sofia Nădejde de a-i răspunde cu contra-argumente biologice și sociale.

Partea a doua a lucrării, denumită *Polemici: Revoluție sau reformă* se apleacă asupra diverselor curente care încap sub umbrela generoasă a socialismului: În primul rând se remarcă existența curentului socialist anarhist sau socialiștii libertarieni, printre exponenți căruia numărându-se Zamfir Arbore, Panait Zosim, Panait Mușoiu sau chiar Ștefan Gheorghiu, recuperat integral în perioada comunistă, e drept că pe cu totul alte paliere. Potrivit autorului, care presară pe tot parcursul cărții comparații cu epoca contemporană, revendicând astfel implicarea sa civică, moștenirea anarhistă este recuperată în zilele noastre de tineri radicali, „milenialii”, care se revendică de la stânga nemarxistă, libertariană, adepți ai acțiunilor directe, nesupunere civică, autonomism sau democrație participativă. Anarhiștii au fost întotdeauna o prezență exotică, afirmă Dohotaru, singurii care clamau că vor cuceri puterea pentru a o distruge. Anarhiștii de stânga proclamau egalitatea pentru toți, nicio avere

privată, nicio autoritate, nicio lege, doar conștiința omului. Dacă socialiștii marxiști ai Internaționalei a II-a credeau că revoluția poate fi îndeplinită prin parlamentarismul reformist și legal, până când muncitorimea va fi suficient de puternică pentru a prelua puterea în stat chiar și prin intermediul votului universal, pentru anarhiști, votul era chiar una dintre cauzele înstrăinării libertății individuale, ca urmare a contractului social liberal care dădea întâietate egalității în fața legii și o minimaliza pe cea economică. Anarhiștii considerau că toate formele de stat sunt rele, statul trebuia distrus, nu putea fi schimbat prin cucerirea sa de către muncitori, cum considerau socialiștii. Anarhiștii au fost considerați periculoși de puterea politică din cauza asasinatelor, punerii de bombe, așa numitul concept de propagandă prin fapte. Cu toate acestea, ideile anarhiste sunt respinse fără discernământ, consideră Dohotaru. Deși revoluționar, anarhismul nu este neapărat și violent de la sine. Conflictul fizic este mai degrabă un răspuns la represiunea guvernamentală. Socialiștii atacau concepțiile anarhiste și mai ales propaganda prin fapte spunând că răzvrătirea socială prin acțiuni directe compromite alte mijloace de propagandă socialistă, ilegalismul ar duce la suprimarea mișcării socialiste de către stat, prin mijloace represive.

Un alt curent socialist, prezentat de Adi Dohotaru este poporanismul, ai cărui reprezentanți de frunte au fost Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu, cu articole publicate în „Viața Românească”. Poporaniștii puneau accentul pe o dezvoltare firească, autohtonă, organică pornind de la fondul nostru rural, în opoziție cu traiul artificial din orașe. Potrivit lui Stere, pentru țăranii și meșteșugarii, care în viziunea marxiștilor clasici sunt clase retrograde deoarece nu renunțau la mica lor proprietate, soluția la problemele lor era asocierea în cooperative. În acest fel, ei își pot cumpăra unelte mai eficiente și pot face față mai bine concurenței. Gospodăriile mici nu aleargă după rentă, nici după dobânda capitalului, spunea Stere, produc mai ieftin și dispun de puterea de muncă a omului ce muncește pentru sine. Poporanismul presupunea că viitorul societății românești va fi unul rural. Industria națională ar fi trebuit să se dezvolte sub forma meșteșugurilor rurale, țăranii practicând agricultura în sezonul cald și meșteșugurile în cel rece. Dohotaru compară din nou ideile secolului al XIX-lea cu unele curente sociale sau politice ale zilelor noastre. Potrivit autorului, recuperarea teoriei lui Stere este posibilă și are un iz radical și acum, în condițiile altermondialismului, curentelor ecologiste, ce preconizează lanțul scurt de aprovizionare, contactul direct dintre producător și consumator, cât și producția țărănească asociativă.

Pentru a răspunde acuzației de exotism ideologic socialiștii nu se revendicau doar din tradiția revoluționară franceză sau marxistă, se considerau, la rândul lor, legatari ai Revoluției pașoptiste radicală și liberală, reprezentată de personalități ca C.A. Rosetti, Ioan Heliade Rădulescu sau Cezar Bolliac. Ideile socialiste în România nu sunt o plantă exotică, pentru că la noi lipsește proletariatul, așa cum considera Titu Maiorescu. În plus, social-democrația și comunismul nu sunt ideologii echivalente. Comuniștii doreau să cucerească puterea prin revoluție, în schimb, socialiștii lui Karl Kautsky vedeau atingerea scopurilor prin reformism parlamentar. Nu teroarea trebuia să fie mijlocul revoluționar ci democrația, dictatura proletariatului va

fi folosită doar în momentul exproprierii capitaliștilor. După război numărul socialiștilor explodează în România Mare. Înainte de război erau câteva zeci de socialiști activi în Vechiul Regat, devotați cauzei. După 1918 intră mii de socialiști în partid și alte câteva zeci de mii se orientează spre sindicatele de orientare socialistă. Dacă în Vechiul Regat în 1915, erau cam 50 de mii de muncitori industriali, în 1924 erau estimați 250000. Muncitori sindicalizați și socialiști erau 70000 în Transilvania, 15000 în Bucovina și doar 30000 în vechiul Regat. La alegerile din 1920 ajung în parlament 20 de socialiști. Transilvănenii, bucovinenii și bănățenii sunt socialiști legaliști, de factură germană, regășenii sunt maximaliști, revoluționari de factură franceză apoi bolșevică. Maximaliștii credeau că s-au îndeplinit condițiile obiective pentru revoluție. Aceștia duceau, potrivit lui Dohotaru, o propagandă verbală distructivă pentru mișcarea socialistă, în lipsa mijloacelor pentru a revoluționa țara. Minimaliștii puneau accentul pe educarea muncitorilor, pe reforme democratice, pe o legislație mai bună a muncii. Ei preconizau o revoluție democratică de factură „menșevică”, necesitatea contractelor colective de muncă, sindicalizarea. Și minimaliștii credeau în adevărul științific care va duce cu siguranță matematică la îndeplinirea idealului socialist.

Adi Dohotaru apreciază că în contextul actual est european curentul dominant este de a prezenta marxismul ca predecesor invariabil al totalitarismului. Marxismul poate fi însă interpretat și într-o direcție democratică, exegeză refuzată de partizanii liberalismului ori ai conservatorismului. Social democrații considerau că trecerea la o societate socialistă trebuia să se facă fatalmente printr-o fază intermediară, capitalistă, ca în țările din vest. Instaurarea socialismului reprezentând astfel faza ultimă a dezvoltării capitaliste. Socialiștii aveau rol reformist, nu unul insurecțional, apreciază Dohotaru. Socialismul românesc a pierdut teren și din cauza divergențelor doctrinare, adepții curentului bolșevic impuneau revoluția fără să țină seama de circumstanțele locale, aspect care a condus la trecerea în ilegalitate a comunismului autohton. Spre finalul părții a două a cărții sale, Adi Dohotaru se lansează în unele explicații radicale privitoare la cauzele terorii instaurate de comuniști mai târziu în România. Potrivit acestuia, statul a suprimat mișcarea socialistă prin arestări masive, „încurajând astfel formarea unei mișcări ilegale, fanatice, cu ani de sechele în închisori, a cărei calitate morală precară s-a dovedit în anii de după preluarea puterii. Cu siguranță, membrii Partidului Comunist nu ar fi fost într-atât de represivi dacă se bucurau de un statut interbelic legal, ca în Cehia ori în alte țări. Răzbunarea a venit înzecit ca răspuns la ciclul anterior de violențe” (p. 326-327). Adi Dohotaru dovedește aici că nu este un specialist în istoria comunismului românesc sau internațional, de altfel acest subiect excede limitele cronologice ale lucrării sale. Există studii fundamentale asupra instaurării comunismului după 1945, venind dinspre istorici de toate orientările, atât români cât și străini. Consultând măcar unele dintre aceste studii, se poate observa că în toate țările în care s-au instaurat la putere, comuniștii, practicând modelul Uniunii Sovietice, au epurat prin diverse metode coercitive vechea clasă politică. Chiar și în Cehia. Gradul de brutalitate folosit de comuniști pentru îndepărtarea foștilor lideri burghezi depășește logica răzbunării sau

pe cea a violenței și contra-violenței, ci ține, în principal, de ideologia revoluționară a luptei de clasă.

În ultima parte a lucrării sale, intitulată *Utopia, Dincolo de reforme. Dincolo de revoluții*, Adi Dohotaru abordează problema utopiei socialiste, apreciind că în istoriografia română utopia socialistă este condamnată drept precursoră a sistemelor totalitare din secolul XX. Astfel, gândirea utopică este plasată într-un lanț causal care duce, în mod necesar, către dictatură prin intermediul unei revoluții violente, ceea ce autorul numește istoria judecătorească a utopiei. Orice imaginar care nu este gradual și liberal conservator este considerat un pericol la adresa statuquoului. Dohotaru dorește să recupereze valențele benefice ale gândirii utopice, să nuanțeze legătura dintre socialism și utopie și să arate că orice doctrină politică se bazează pe presupoziii utopice. Modul în care proiectau socialiștii viitorul vine în contradicție cu politica actuală, redusă la administrare și probleme de corupție, dar regăsirea utopiei poate duce la deblocarea acestei politici funcționărești. Deblocarea stângii se poate face nu neapărat dinspre teoria critică ori din practica politică „ci din noi metanarațiuni cu valențe utopice”. Criticii gândirii utopice contestă, de fapt, transpunerea ei în practică, când de fapt aceasta ar trebui considerată ca formulare de idei cu potențial novator. Ca o consecință, în abordarea antiutopică „gândirea și descrierea unei lumi posibile devin automat ingineria ei”.

În concluziile cărții sale, Adi Dohotaru apreciază că forța ideologică a stângii autohtone a stat în idealismul său revoluționar și în credința unei teleologii armonioase. Cel mai bun termen pentru socialismul antebeluc este cel de reformism revoluționar. Acest reformism reia, potrivit autorului, obiectivul de a depăși capitalismul, prin abordări graduale, atât în câmpul muncii cât și în politica electorală și participarea cetățenilor la viața publică. Este ceea ce socialiștii Internaționalei a II-a au încercat să facă până la Primul Război Mondial, moment care a rupt în două socialismul prin formarea unui curent revoluționar intransigent, ce nu a mai încercat să democratizeze viața publică, și un curent social-democrat care s-a mulțumit cu ajustări sociale ale capitalismului. În final, cele două curente au sucombat în fața neoliberalismului actual, care a dus la reculul democrației. În zilele noastre, crede Dohotaru, este necesară relansarea stângii în termenii reformismului revoluționar, dat fiind că social democrații din a doua jumătate a secolului al XX-lea au renunțat la orice pretenție revoluționară, iar social-democrația de azi a renunțat chiar și la pretențiile reformiste de atenuare a inegalităților. Socialiștii români au avut în special un rol cultural, idealismul lor politic-revoluționar le-a adus succese minimale, datorită persecuțiilor guvernamentale, a ideologiei marxiste care plasa rezolvarea problemelor punctuale într-un viitor postcapitalist, dar și din cauza publicului țărănesc și muncitoresc care nu era interesat de socializarea viitoare, ci doar în îmbunătățiri materiale pe termen scurt, pentru care socialiștii s-au mobilizat mediocru. Dacă democrația este un marș continuu pentru a înlătura conducători abuzivi, pentru a înlocui reguli arbitrare cu altele juste și raționale și pentru a obține dreptul cetățenilor de a participa la formularea legilor, atunci stânga noastră și de

pretutindeni a fost cea mai democratică forță politică și culturală de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, concluzionează autorul.

Cartea lui Adi Dohotaru se remarcă prin implicarea empatică a autorului față de subiectul tratat, fără ca acest lucru să constituie un neajuns din punct de vedere al calității expunerii. Prin bogăția de informații prezentate, lucrarea este un câștig pentru istoriografia română, dat fiind că studierea mișcării socialiste antebelice a fost în general neglijată după Decembrie 1989. Stilul lui Adi Dohotaru este plăcut și coerent, paginile parcurgându-se cu ușurință. Am fi apreciat dacă autorul acorda o mai mare atenție aparatului critic și celui bibliografic. În unele locuri trimiterele la materialele citate nu corespund cu realitatea, iar împărțirea surselor bibliografice este greșită. Astfel, autorul a grupat nediferențiat în categoria surselor primare atât materiale de epocă tipărite, cât și lucrări istoriografice din prezent, în așa fel încât clasicii gândirii socialiste ajung să se învecineze cu Yuval Noah Harari.

Valentin GHEONEA

Francesco GUIDA, *România în secolul XX*, traducere din italiană de Dragoș Cojocaru, Chișinău, Cartier, 2019, 384 p.

„Unirea este cea mai mare faptă. Pentru unii, e un vis nebun, ce se îndeplinește. Pentru noi e o necesitate istorică, ajunsă la recunoaștere și o suferință mângâiată, o muncă ce-și găsește răsplata. Și, astfel, avem dreptul de a crea acest fapt definitiv și etern”.

Acestea sunt cuvintele lui Nicolae Iorga, publicate într-unul dintre ziarele vremii, în contextul realizării Marii Uniri¹, poate cel mai important moment din întreg secolul al XX-lea pentru România.

România în secolul XX este și una dintre cele mai recente apariții editoriale, care aparține unui autor italian și care a apărut la o editură din Chișinău, Republica Moldova. Este vorba de istoricul Francesco Guida, specializat în istoria Europei Centrale și de Est, profesor al Universității Roma Tre, fost decan al Facultății de Științe Politice și fost membru al Senatului Academic. Cu asemenea referințe biografice ne întâmpină lucrarea de față, care ne arată și alte realizări ale acestuia: Premiul „Howard Marraro” al Societății Americane de istorie italiană pentru una din lucrările sale², Ordinul „Meritul cultural” în grad de ofițer al Președinției Române, Diploma Ministerului Afacerilor Externe al României pentru promovarea valorilor universale în relațiile internaționale, Doctor Honoris Causa al Academiei Bulgare de Științe, iar din 2019 – Doctor Honoris Causa al Universității Babeș-Bolyai din Cluj³.

¹ Apud Buzatu *et alii*, 1983:322.

² Este vorba de cartea *Italia și risorgimento balcanic* (1987).

³ Prof. univ. dr. Francesco Guida, DHC al UBB pe platforma Universității Babeș Bolyai, link: <https://news.ubbcluj.ro/event/prof-univ-dr-francesco-guida-dhc-al-ubb/>, accesat la 7.01.2020.